

Qarabağ... Azərbaycan mədəniyyətinin, tarixinin və milli kimliyinin incisi olan bu torpaq əsrlər boyunca xalqımızın ürəyində bir şam kimi yanır. Lakin son yüz ildə bu şam sanki yanmış kül olub, xalqın qəlbində dərin bir yara açılıb. Amma bu yara nə qədər dərin olsa da, bir o qədər də qayıdış ümidini alovlandırır. Və nəhayət, əsrlər boyu içimizdə yanan alov, mübarizə və dözümlülük öz bəhrəsini verdi: Qarabağ öz sahibinə qovuşdu. Torpaqlarımızın qayıdışı, ərazi bütövlüyümüzün bərpası, bu torpaqlar uğrunda gedən mübarizənin mənəvi qələbəsi oldu. İsa Hüseynovun "Məhşər" əsəri bu qayıdışın bədii dillə ifadəsi və Azərbaycan xalqının milli şüurunda iz buraxan vacib nümunələrdən biridir.

diği milli kədəri və eyni zamanda Azərbaycan xalqının bu itki qarşısında nümayiş etdirdiyi dözümlülüğü oxucuya çatdırır. "Qarabağın itirilməsi ilə sanki sinəmə ağır bir daş qoyulmuşdu. Hər nəfəsdə bu ağrını hiss edirdim. Amma mən bilirəm ki, bu ağrı yalnız bizə məxsus deyil. Nəsilər boyunca biz torpaqlar uğrunda döyüşmüşük, itirmişik, amma ayağa qalxmışıq. Bizim xalqın gücü bu dözümlülükdə idi. Qarabağ ağrısını içi-

Yanmış şamlar, sönməyən ümidlər: Qarabağ dramı İsa Hüseynovun "Məhşər"ində

Yazıcının "Məhşər" romanı Azərbaycan xalqının tarixi keçmişinə, mədəniyyətinə və ənənələrinə dərin bir baxış təqdim edir. Əsərdə müəllif Azərbaycan xalqının ən çətin anlarında milli kimliyinə necə sahib çıxdığını, necə mübarizə apardığını göstərir. "Qarabağda baş verənlər, mənim üçün yalnız bir müharibə deyildi. Bu, kimliyimizin, varlığımızın mübarizəsi idi. Hər gün, o torpaqlara geri dönmək üçün mübarizə apardığımızı, unudulmuş tariximizin və mədəniyyətimizin mirasçısı olduğumuzu hiss edirdik. Bizim mədəniyyətimiz, bizim kimliyimiz bu savaşa yaşamaq idi. Biz bir millət olaraq heç vaxt unutmadıq ki, azadlığımız üçün mübarizəmiz davam etməlidir. Bu, bizim borcumuzdu". "Məhşər" hər nə qədər Qarabağ müharibəsi dövründə yazılmamış olsa da, mövzusu və duyğuların təsviri baxımından Qarabağ münaqişəsinə işıq tutur. Əsərin baş qəhrəmanlarının keçdikləri çətin yol, xalqın yaddaşında yaşadığı itkiləri və yenidən doğulma arzusunu xatırladır. Qarabağ problemi Azərbaycan xalqı üçün təkə coğrafi bir münaqişə deyil, həm də milli şüurun və mənəvi yaddaşın bir parçasıdır. Bu problem sanki əsrlər boyu Azərbaycanın ruhunu oyadan bir səsdir. Lakin nə qədər bu səs kədər dolu idisə, indi o qədər də ümid doludur, çünki Qarabağ torpaqları öz sahibinə qayıdıb. Yazıçı bu məsələnin dərinliyini və mənəvi təsirini öz əsərində simvolik obrazlar və dərin mənalarla əks etdirir. "Məhşər"də təsvir olunan milli qürur, kimlik və torpaq sevgisi, Qarabağın işğalı zamanı Azərbaycan xalqının yaşadığı hisslərlə üst-üstə düşür. Əsərin qəhrəmanlarının çətinliklər qarşısında milli dəyərlərə sadiqliyi, Qarabağ müharibəsi zamanı və sonrası, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü bərpa etmək uğrunda apardığı mübarizəni simvollaşdırır. İsa Hüseynovun "Məhşər" əsərində Azərbaycanın mədəni keçmişinə və xalqın yaddaşında qorunan dəyərlərə diqqət çəkilir. "Qoca nənəmin nağılları hələ də qulağımda səslənirdi. Hər hekayəsində, hər sözündə keçmişin izi vardı. Bu nağıllar sadəcə bir zamanın hekayəsi deyildi, onlar xalqımızın yaddaşında qorunan dəyərlərin daşıyıcısı idi. Mən hər dəfə o nağılları eşidəndə anlayırdım ki, biz yalnız tarix deyil, mədəniyyətimizlə də yaşayırıq. Bizim köklərimiz bu torpaqlarda, bu dəyərlərdədir. Hər bir mahnıda, hər bir sözdə babalarımızın izini görürdüm. Bu izləri unutmaq millət kimi yox olmaq demək idi". Bu da Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı xalqın hisslərini daha dərinə başa düşməyə kömək edir. Əsərin təsvir etdiyi tarixi hadisələr və qəhrəmanların yaşayış tərzi Qarabağda itirilmiş torpaqların ağrısını və xalqın azadlıq mübarizəsini simvolizə edir. "Qarabağın dağları gözümün önündən getmirdi. O yerlər bir zamanlar bizim idi, amma indi yad əllərdəydi. Hər gün o yerlərə dönmək ümidi ilə yaşadım. Mənim üçün Qarabağ sadəcə torpaq deyildi, o, ruhumuzun bir parçası idi. Bu torpaqlar uğrunda döyüşmək, yalnız fiziki varlığımızı qorumaq deyildi, bu, milli kimliyimizi, azadlığımızı və mənliyimizi qorumaq demək idi. İtir-diklərimizi geri almaq üçün mübarizə aparmaq, hər birimizin boynuna düşən bir vəzifə idi". Müəllifin bu təsviri Qarabağın Azərbaycan xalqının yaddaşında hansı izlər buraxdığını və bu torpaqların azadlığı ilə xalqın içində necə yenidən dirçəldiyini oxucuya hiss etdirir.

"Məhşər"dəki obrazlar Qarabağ münaqişəsi zamanı Azərbaycanın itirilmiş torpaqlarına, yandırılmış şəhərlərinə, dağıdılmış evlərə işarə edirlər. Yazıcının əsərindəki qəhrəmanların torpaq sevgisi, xalqın içində yanmış kül olan ümidlərin yenidən alovlanmasını əks etdirir. "Dağıdılmış evlərin, yandırılmış şəhərlərin görüntüsü gözümün

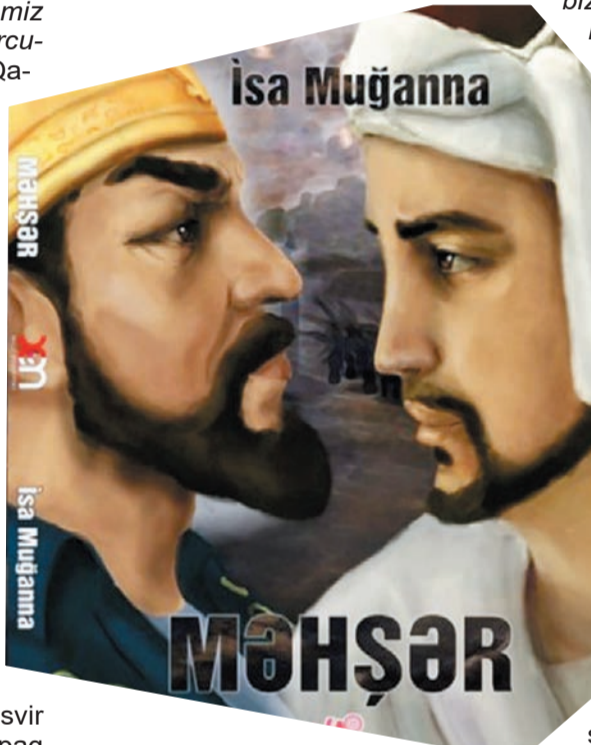
önündən getmirdi. Hər bir uçqun, hər bir yanan ev, mənim üçün itirilmiş bir xatirə, itirilmiş bir ümid idi. Ancaq bu ümid sönməmişdi. Hər gün o torpaqların izini axtarmaq, onları geri almaq arzusu içimdə yanırdı. Torpağımızın, şəhərimizin, mədəniyyətimizin bir parçası olduğuna inandım. Biz bu yerləri unutmadıqca, o yerlərdəki ruhumuz da yanmış kül olmayacaq. Bizim torpaq sevgimiz, yandırılmış ümidlərimizi yenidən alovlandıracaq". Onların azadlıq mübarizəsi xalqın içindəki dözülməz ağrıya qarşı bir üsyan idi. Bu üsyan "Məhşər" əsərində bədii dillə oxucuya çatdırılır və Qarabağ münaqişəsinin mənəvi dərinliyini anlamağa imkan yaradır. La-

mizdə yaşadırıq, amma bu ağrı bizi məhv etməyəcək. Əksinə, o, bir gün bizi qələbəyə aparacaq. Çünki biz itirdiklərimizi unutmayacağıq". Lakin daha əhəmiyyətli, bu dözümlülük nəticəsində torpaqların geri alınması və ərazi bütövlüyümüzün bərpasıdır. Bu, əsərin həm Azərbaycan xalqı üçün milli yaddaşda xüsusi yer tutmasına, həm də Qarabağ məsələsinin ədəbi dildə necə əks olunduğunu anlamağa kömək edir. "Məhşər" romanı Azərbaycanın tarixi keçmişini və bu keçmişin xalqın kimliyində necə iz buraxdığını göstərməklə yanaşı, Qarabağ məsələsinin Azərbaycan xalqının yaddaşında və milli ruhunda necə dərin iz buraxdığını da göstərir. "Qarabağ yalnız bir torpaq deyildi, o, bizim keçmişimiz idi. Hər daşında,

hər çiçəyində min illərin izləri var idi. Hər addımda qədim babalarımızın ayaq izləri ilə rastlaşırıdım. Bu yerlər təkə itirilmiş torpaqlar deyildi, xalqın yaddaşının bir parçası idi. Biz bu yaddaşı unuda bilməzdik. Əgər unutsaydıq, millət kimi yox olardıq. Qarabağ bizim ruhumuzun, qürurumuzun bir hissəsi idi və onu geri almaq, sadəcə torpağa sahib olmaq deyil, kimliyimizi, varlığımızı yenidən bərpa etmək idi". Qarabağın Azərbaycan üçün önəmini oxucuya ədəbi obrazlar və simvollar vasitəsilə izah etmək "Məhşər" in ən vacib xüsusiyyətlərindən biridir. İsa Hüseynovun "Məhşər" romanı Azərbaycan xalqının yaddaşını, milli kimliyini və Qarabağ məsələsinə əks etdirən ədəbi bir əsərdir. Bu əsərdə təsvir olunan milli qürur və torpaq sevgisi keçmiş Qarabağ münaqişəsinin Azərbaycan xalqının yaddaşında necə dərin izlər buraxdığını göstərir. "Məhşər" oxucuya yalnız tarixi faktları deyil, eyni zamanda bu faktların xalqın qəlbində və ruhunda yaratdığı mənəvi izləri də hiss etdirir. "Tarix yalnız kitabların səhifələrində qalmırdı. Hər addımda, hər nəfəsdə onu hiss edirdim. Bizim itirdiyimiz təkə torpaqlar deyildi, bu, keçmişimizin bir hissəsi, ruhumuzun bir parçası idi. Amma xalqımızın qəlbində bir yaraya çevrilmiş bu itki, onu məhv etmədi. Əksinə, bu yara bizi daha da güclü etdi, gələcək uğrunda mübarizəyə çağırdı. Biz keçmişimizi unutmayacağıq, çünki bu keçmiş, bizim kimliyimizdir". Və bu izlər, Qarabağın geri alınması ilə yeni bir mənəvi yüksəlişə çevrilir. İşğalın yaratdığı itkilər nə qədər böyük olsa da, bu torpaqların azad olunması ilə Azərbaycan xalqının içində sönməyən ümidlər yenidən alovlanıb. İsa Hüseynovun əsəri bu ümidin və yenidən dirçəlmə arzusunun bədii ifadəsi kimi oxucuya təlqin edir. "Bir vaxtlar itirdiyimiz torpaqlara geri qayıdacağımıza inamım heç vaxt sarsılmadı. Hər kəs yorulmuşdu, ümidləri qırılmışdı, lakin mənim qəlbimdə bir işıq yanırdı. Bu işıq xalqımızın ruhunu yaşadan bir ümid idi. Bilirdim ki, hər şey bir gün yenidən doğulacaq, çünki tarix bizə həmişə məğlub olmadığımızı öyrətmişdi. Keçmişdə itirdiyimiz nə varsa, bir gün geri qayıdacaq. Bu, millətin yaddaşında, ürəyində yaşayan bir inam idi".

"Məhşər" Qarabağ münaqişəsinin Azərbaycan xalqı üçün nə qədər dərin və həssas bir mövzu olduğunu ədəbiyyat vasitəsilə izah edir. İsa Hüseynovun əsəri oxucunu keçmiş Qarabağ problemini daha dərinə düşünməyə, bu tarixi hadisənin yalnız bir münaqişə deyil, həm də milli kimliyin bir parçası olduğunu dərk etməyə dəvət edir. Azərbaycan xalqı torpaqlarının azad olunması ilə yalnız fiziki bir qələbə deyil, həm də mənəvi bir zəfər qazandı. Bu zəfərin ədəbi izahını isə "Məhşər" romanında tapmaq mümkündür. Yazıcının əsəri Qarabağ torpaqlarının azadlığına olan inamın, mübarizənin və xalqın yenidən doğulma arzusunun simvolik bir ifadəsi kimi yadda qalır.

Yusif ŞƏRİFZADƏ,
"Respublika".

kin ən əsası, bu mübarizə Qarabağın geri qayıdışı ilə nəticələnir və bu zəfər əsərin simvolları vasitəsilə oxucunun təsəvvüründə canlanır. "Döyüşlərin səsi artıq uzaqdan eşidilirdi. Bir vaxtlar itirilmiş Qarabağ torpaqları indi ayaqlarımızın altındaydı. Bu, təkə bir torpaq deyildi. Bu, xalqın itirilmiş qürurunun geri alınması idi. Gözlərim buludlu dağlara dikilmişdi, həmin dağlar artıq bizim idi. Bir vaxtlar zülmətdə itirdiyimiz işıq yenidən parlayırdı. Qarabağın dağları da, dərələri də bizə təzim edirdi, sanki bizi gözləyirdi. Bu zəfər, təkə ordunun deyil, əsrlər boyu xalqın ürəyində yanmış sönməyən ümidin zəfəri idi". Ədibin "Məhşər" romanında istifadə etdiyi simvollar Qarabağ məsələsinə daha dərin şəkildə izah etməyə imkan verir. Romanda təsvir edilən qəhrəmanlar və onların keçdikləri çətin yollar, Qarabağ müharibəsi zamanı itirilən torpaqların dərdi və həmin dövrün ağrıları ilə əlaqələndirilir. Məsələn, əsərdəki qəhrəmanların torpaq sevgisi və milli kimlik uğrunda apardıkları mübarizə Azərbaycanın 1990-cı illərdəki müstəqillik uğrunda mübarizəsinə və 2020-ci ildə Qarabağın azad olunmasına bir işarə kimi görünür. Bu cür mübarizə Azərbaycanın yalnız fiziki olaraq deyil, eyni zamanda mənəvi olaraq da müstəqilliyinə qovuşmaq arzusunu əks etdirir. Yazıcının yaratdığı qəhrəmanlar Qarabağın itirilməsinin gətirdiyi ümitsizliklə mübarizə apararaq xalqın içində yaşatdığı ümidləri canlandırır. "Qədim tarixlərdə olduğu kimi, yənə torpaq ayaqlarımızın altından çəkilmişdi. Amma mən inanırdım ki, bu xalq məhv olmaz. Bir gün ayağa qalxıb torpağına, varlığına sahib çıxacaq. İndi hər birimiz bu savaşa bir zərərçiyik, amma bir araya gələndə dağ ola bilərik. Zülmət nə qədər qatı olsa da, işıq yənə də gələcək". "Məhşər" əsərində bu simvolik təsvirlər vasitəsilə keçmiş Qarabağ probleminin mənəvi və emosional izləri Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpasının gətirdiyi sevinc və fəxarət hissi ilə təamlanır.

İsa Hüseynovun "Məhşər" romanının Qarabağ münaqişəsi ilə bu qədər bağlı olmasının əsas səbəbi əsərdəki emosional təsirin güclü olmasıdır. Yazıçı Qarabağın itirilməsinin yarat-